

Papers Produced from PhD Theses Presented at
Institute of Science and Technology, Yıldız Technical University
Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
Doktora Tezlerinden Üretilmiş Yayınlar

Sigma 4
1-11,
2012

Araştırma Makalesi / Research Article YER ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR OKUMA DENEMESİ

Ezgi TUNCER GÜRKAŞ*, ÖMÜR BARKUL

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yıldız-İSTANBUL

Geliş/Received: 12.05.2011 Kabul/Accepted: 22.05.2012

ÖZET

Mimarlık bilgi ve üretim alanı, nesne haline getirdiği mekana odaklıdır; öznesi olan toplumu merkezinin dışına atmış gibi görünür. Halbuki *toplum-mekan* sarmalı parçalanabilir bir bütün değil, iç içe geçmiş, *içeriden* okunabilecek bir ağ örgüsüdür. Mekanın tekil bir bakış açısıyla ele alındığı disiplinde, mekanın kapsamını, sadece fiziksel olanları değil, zihinsel ve deneysel pratikleri de içine alacak şekilde genişleten “yer” kavramının önemi çabuk tüketilmiş hatta tam da anlaşılmamış gibidir. O nedenle, bu makale, “yer”in, mekandan farkını, barındırdığı anlamları, mekanla, bedenle ve özneyle ilişkisini kavramsal araçlarla tartışmayı, mimarlık pratiğinde unutulmuş “özne”yi hatırlatmayı hedefler.

Anahtar Sözcükler: Mimarlık, mekan, yer, toplum.

A CONCEPTUAL READING ATTEMPT ON “PLACE”

ABSTRACT

The field of architecture is focused on space which is reduced to an object. The society, as the subject, seems to be ejected from the center of the architecture. However, society and space is not a fissionable entirety, contrarily they compose a network intertwined to each other. In architecture in which space is being considered from one point of view, the significance of the place notion, which expands the scope of space embracing not only the physical but also the mental and the experiential practices, seems to be wasted early even unrealized. Therefore, this article aims to argue the meaning of place differing from space, the relationship between the place and space, body, subject through conceptual instruments and also to remind the forgotten subject to the practice of architecture.

Keywords: Architecture, space, place, society.

1. GİRİŞ

Mekanın kavramlaşma serüveninde, onun sadece bir geometri, fiziksel bir madde, bir sınır olmadığı, zihinsel olarak da var olduğu yorumlarının üzerine, mekanın toplumsal olarak üretildiği, fiziksel olanı da zihinsel olanı da *toplumsallığın* doğurduğu savı ileri sürülür. Daha sonraları, mekanın toplumsal bir üretim olduğu kadar toplumun da mekansallığının olduğu fikri gündeme gelir. Mekanın ve toplumun ayrı düşünülmemeyeceği ve ancak üniter bir yaklaşımla açıklanabileceği görüşünün yaygın kabulüne karşılık, hem toplumbilimlerde hem mimarlık bilgi alanında, sözü edilen bu *mekansal toplumun* ya da *toplumsal mekanın* nasıl anlatılacağı bilinmez. Sürekli bahsedilen ama bir türlü açıklanamayan *toplum-mekan* nasıl irdelenir?

* Corresponding Author/Sorumlu Yazar: e-mail/e-ileti: ezgituncer@gmail.com, tel: (212) 383 26 08

Mimarlık ve toplumbilimlerde yapılan mekan okumalarının tek odaklı olduğu, mekan-toplum sarmalını bir taraftan gördüğü söylenebilir. Toplumbilimciler, mekanda olup bitenlere, gündelik olana, toplumsal vakalara eğilirken, mekansal oluşumların bunlar üzerindeki etkisini kaçırmazlar. Benzer biçimde mimarlar da, mekansal oluşumların fiziksel nitelikleri arasında sıkışık kalırken toplumsal üretim biçimlerinin mekansallığını açıklayamazlar. O yüzden ki, disiplinlerarası bir yerde duran toplum-mekan, ne toplumbilimciler ne de mimarlar tarafından üniter bir yaklaşımla okunabilir. Bu durum, her iki disiplinde de bir “yer”in okunabilmesi açısından sorun haline gelmektedir.

Bu noktada, mimarlık bilgi ve uygulama alanında var olan sorunlardan birinin, mekânın, harita üzerinden, salt iki boyutlu yapısıyla algılanması, toplumsal ve tarihsel birikiminin göz ardı edilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Hem mimarlık okullarında yürütülen proje stüdyolarında hem de güncel sahalarda uygulanmakta olan kentsel dönüşüm projelerinde, mekân ve toplumun *girift ve birbiri üzerine katlanmış/katlı* yapısı pek de önemsenmez. Mekanın fiziksel yapısının yanı sıra toplumsal yapısının da geliştirilmesi, iyileştirilmesi, özellikle kar amaçlı projelerde, zaman ve sermaye kaybı olarak görülür. Bu nedenle de, bugün İstanbul’da uygulanan kentsel projeler sonucunda, toplumsal yapının, içinde biçimlendiği “yer”inden, örüntüsünden söküldüğünü, birçok insanın yerlerinden edilerek barınma haklarının ihlal edildiğini söylemek mümkündür.

Burada kritik olan, mekânı bir tasarım nesnesi olarak düşünmek için, yalnızca fiziksel olanları değil, toplum-mekânı da içinde barındıran “yer”i, tarihsel, ekonomik, politik, toplumsal, zihinsel, algısal, deneysel, görsel vs. katmanlarıyla irdeleme gereğidir. Her mekânın bir “yer” olmadığı, “yer”in özellikle de fenomenoloji ve beşeri coğrafya literatüründe mekândan çok daha farklı, çoğul anlamlar barındırdığı kabulü, mimarlık ve kentsel araştırmalar kapsamında da önemsenmelidir. Bu farkın ortaya konması ve mekân okumasının bir “yer”i anlamak üzere genişletilmesi, fizik mekânın yanı sıra, gündelik yaşantının ve farklı etnik-kültürel-geleneksel farklılıkların ve deneyimlerin anlaşılması, bireysel ve toplu davranış örüntülerinin *içeriden* öğrenilmesi açısından önemlidir. Bu makale, mimarlık bilgi alanı içinden, “yer”in algılanabilmesi için kavramsal bir okuma yapma amacındadır.

Buradaki sorunsal, “yer” kavramını anlamak, tanımlamak, onun bir tasarım nesnesi olduğunu düşünerek analiz etmek ve üzerine konuşabilmek için yalnızca fiziksel mekânı tartışmanın yeterli olmadığıdır. 1960’lı yılların başında, “yer”, “yer hissi” (*sense of place*), “yerin ruhu” (*genis loci*) gibi, yerle ilgili birçok kavram mimarlar tarafından yüceltilmeye başlar. Mimarlık literatüründe, “yer” kavramı, yapılı çevrenin bireyler üzerinde özel ve deneysel etkileri olduğunun anlaşılması ile bir dönem popüler olur. Fakat günümüzde “yer” kavramının mimarlık alanında nerede durduğu ve ne kadar önemsendiği meçhuldür. O halde, “yer” üzerine kısa bir okuma yapmak, bu kayıp yeniden hatırlatmak açısından faydalı olacaktır (Tuncer, 2009).

2. “YER”İN KAVRAMSALLAŞMA SERÜVENİ

Gündelik konuşma dilinde, “mekân” ve “yer” kelimeleri arasındaki anlam farkını ayırt etmek pek kolay değildir. İngilizcede bu ayırım ve kullanım farkları biraz daha belirgindir fakat özellikle Türkçede, “yer” kullanım bakımından “mekân”dan çok da fazla ayrılamamaktadır. Gündelik dilde bu çok kritik bir sorun olmamakla birlikte, özellikle mimarlık, tarih, felsefe, sosyoloji... vb. bilgi alanlarının literatürlerinde, “yer” kelimesinin anlamının kavranması ve mekanla arasındaki kavramsal farkın bilincinde olunması gerekebilir.

Amerikan kent peyzaj tarihi, tasarımın ve mekânın politikası üzerine yazan mimar ve kent tarihçisi Dolores Hayden (1997)’a göre, İngilizcede de “yer” kelimesinin doğrudan, açık bir karşılığı yoktur. Ona göre, “yer” İngilizcedeki en ince (aldatıcı, hileli) kelimelerden biridir. Öyledir ki, Hayden, kelime için, “*kapağını kimsenin kapatmadığı çok dolu bir bavul gibi*” benzetmesini yapar: “*Yer; ev tımsı, konum, kentin açık alanları gibi anlamları taşımakla birlikte, toplumsal hiyerarşide bir pozisyon anlamına da gelmektedir. Mimarlık, fotoğraf, kültürel*

coğrafya, şiir, gezi kitaplarının yazarları, estetik bir kavram olarak “yer hissi”ni kullanırlar fakat sıklıkla, onu tanımlamanın bir yolu olarak “yerin kişiliği” tabirini kabul ederler.” (Hayden, 1997)

Türkçede, “yer” kelimesi, neredeyse dünya üzerindeki ve gök altındaki her coğrafi, mekansal durumu tanımlamak için kullanılır. Fakat gündelik dilde ve konuşmalarda “yer”, İngilizcedeki “place”e eşdeğer anlamını en çok “ev”de buluyor gibi görünmektedir. Türkçede yerleşilen, ikamet edilen mekan için sürekli “ev” e gönderme yapıldığı buna bir örnek olarak gösterilebilir: “burası ev gibi, sıvacık!”, “kendini evinde hisset”, yurt anlamında “sonunda kendi evime döndüm”, bölge-kent parçası yerine “evime geldik, işte bu mahalle...”. Bütün bu açıklamalara rağmen, aslında “yer” konusu ve kelime anlamı çok karmaşıktır. Pratikte, insanların neyin yerine “yer” kelimesini kullandıklarını ayırt etmek, takip etmek neredeyse imkânsızdır. Fakat şu bir gerçektir ki, “mekan” ve “yer” kelimeleri, benzerlik, yakınlık ve birlikteliklerine rağmen, farklı anlamlara çağrışım yaparlar.

Toplumsal ve kültürel coğrafyacı Tim Cresswell (2004), “yer” kavramının hem basit hem karmaşık olduğundan bahseder. Basittir çünkü herkes anlamını bilerek veya bilmeyerek “yer”den söz eder. Mimarlar dâhil, birçok kişi “yer” hakkında çoğu zaman içeriğinin farkında olmadan konuşur. Aslında “yer” bir bakıma herkesin bildiği bir kelimedir ve ortak olarak algılanan birçok anlamı vardır. Öte yandan, bu kelimenin gündelik kullanımında bilinmeyen fakat daha çok felsefede kullanılan anlamına bakmak için bu yanlış olmayan fakat yetersiz anlamını biraz unutmak gerekmektedir. Bu nedenle de biraz karmaşıktır. Zaten, Cresswell’in amacı da, “yer”in bu karmaşık yapısını, “yer” kavramını, coğrafya ve gündelik hayattaki merkeziliğini incelemektir. Cresswell de “yer”in konuşma dilindeki kullanımlarına benzer örnekler verir. Söz gelişi, “benim yerime uğramak ister misin?” (*Would you like to come round to my place?*) cümlesindeki “my place-benim yerim”, mahremiyeti ve aidiyeti çağrıştırmaktadır. Cresswell de örneklerinde, “yer”in coğrafi bir bölgeyi, bir kenti ya da toplumsal hiyerarşideki bir pozisyonu ya da nesnelerin düzenini çağrıştırdığından bahseder. Fakat aslında “yer” her yerdedir. Bu artık, “yer”in, illa coğrafi anlamda bir toprak parçasına, tanımlı bir fizik mekâna ya da bir kentsel peyzaja karşılık gelmediği anlamlarda-durumlarda dahi, var olacağına işaret eder. O halde “yer”in fiziksel karşılıktan, boyutsal yapılardan, koordinatlardan, yükseklikten, uzaklıktan başka bir özelliği olmalı. Pekâlâ, bu durumda “yer” nedir?

Tim Cresswell (2004) bu soruya şöyle karşılık verir: “yer”, insanların, öyle ya da bir başka türlü, ilişki kurdukları, değdikleri, bağlandıkları mekânlardır; anlamlı konumlardır”. Cresswell, çalışmasında tartışmalarında, “yer”in fiziksellikten, konumdan, topraktan başka bir şeye referans verdiğini söylerken, burada, “yer”i yine mekanla, konuyla ilişkili bir şekilde tanımlar. “Yer”i mekândan henüz kopartamaz. Daha sonra, mekân ve yer arasında bir ayrıma gittiğinde, Cresswell, mekânın yerden daha soyut bir kavram olduğunu savunur. Mekânın bir “dış mekân” ya da “geometri mekânları” olduğunu, bir alana ve hacme sahip olduğunu belirtir: “yerler, bunların arasındaki mekânlardır”. Sonuçta, mekân, yerden farklı olarak, anlamı olmayan bir alan şeklinde görülür. İnsanlar mekânlara anlam yüklediklerinde ve bir biçimde onunla ilişki kurduklarında, ona değdiklerinde, mekân bir yer haline gelir. Bu temel ayrım 1970’lerde daha çok beşeri coğrafya alanında görülmesine rağmen, yer kavramıyla bir çok açıdan aynı rolü üstlenen “toplumsal mekan ya da toplumsal olarak üretilen mekan” (Lefebvre, 1991) fikriyle de benzeşir. Fransız kent düşünürü Henri Lefebvre (1991), mekan üzerine, mutlak mekanla, yaşanan, toplumsal mekanı ayırdığı çok daha sofistیک bir hikaye anlatmıştır. Bu hikâyedeki “toplumsal mekan”, “yer”in tanımına çok yakındır.

“Yer”le “mekân” kavramlarının çekişmesi, kimi zaman yerin övülmesi ya da yerilmesi, kimi zamana mekânın yüceltilmesi ya da popülerliğini yitirmesi, modern öncesinden beri tartışıla gelmektedir. Köklerini Avrupa felsefesinden alan bu tartışma, 1970 sonlarında Kuzey Amerika Coğrafya’sında merkezi bir terim haline gelmiştir. 1970’lerin sonlarında beşeri coğrafyanın da ilgisini çeker. “Yer” kavramı, sadece beşeri coğrafya alanında değil, pek çok farklı disiplinde tartışılır ve üzerinde çalışılır. Örneğin mimarlıkta, Christian Norberg-Schulz fenomenolojik bir

yaklaşımına “yer hissi”ni uyandırmaya, yerin bir ruhu olduğunu hissettirmeye çalışır. Semra Aydınlı’ya (2003) göre, “Norberg-Schulz, “yer”in ruhu kavramı ile mekanı “yer”e dönüştüren dinamikleri, karşıt kavramlar arasında oluşan gerilimle açıklar; Heidegger’in mimarlık üzerine etkisi konusunda yeni bir tartışma açar; mimarlığın sorgulama alanını çok katmanlı anlam yapıları ile zenginleştirir.”

İlk olarak, Edward Relph “Place and Placelessness” (1976)’da “yer”i alandan ya da bölgeden ayırır. Aslında Relph’e kadar, yer kavramı fark edilmesine rağmen bu ayırımı yapılmamıştır. “Yer” beşeri coğrafyacılar için, özelliğinin ve deneyimin vurgulandığı bir anlayış olagelir. Bölgesel ve Amerikan kültür coğrafya gelenekçilerinden farklı olarak, beşeri coğrafyacılar, fenomenolojinin ve varoluşçuluğun odak noktası olduğu Avrupa felsefesinden beslendiler. Bir kavram olarak “yer”, bir düşünme biçimi ve dünyada var olma hali olarak benimsenir.

“Yer” için bu yeni yaklaşımı geliştiren diğer coğrafyacı da Yi-Fu Tuan’dır. Tuan, “Topophilia” (1974) ve “Space and Place” (1977)’de “yer” kavramını vurgulamış ve mekanla karşılaştırarak anlamını geliştirmiştir. Tuan, literatüre insan ve yer arasındaki duygusal bağ anlamında kullanılan, “topophilia”(yer sevgisi) terimini kazandırır. Relph ise, “yer”e belirgin bir biçimde daha felsefi bir açıdan yaklaşmakta ve fenomenoloji ile ilişkilendirmektedir. Relph (1976), yerleri pratiğe/eyleme dayalı bilgilerimizle kavradığımızdan bahseder. İnsanların yerlerini oraya ait olmayandan korumak istemeleri, yabancılardan sakınmaları ve bıraktıkları yerler için nostaljik anlatılar üretmeleri, Relph’e yer-insan ilişkisindeki varoluşla ilgili gizi açıkça göstermiştir. Relph kendi söylemlerini, varoluşçu felsefenin önemli ismi Alman filozof Heidegger’in “dasein” – insanların dünyada bulunma/var olma biçimleri/yolları – ve “dwelling” – ikamet etme – kavramları üzerinden kurmaya çalışır. Bu nedenle de yerin, “konum” gibi ölü değil, yaşantısal bir niteliğe sahip olduğunu, insan varlığı ve deneyimi için bir kök salma biçimini temsil ettiğini savunur. Relph bu noktada fenomenolojiden beslenir: “insanın insan olmasının tek yolu yerde/yerin içinde olmasıdır.”

İnsanlar için en önemli ve en popüler “yer” örneği “ev”dir. Tuan (1991)’a göre, ev, insanların tutundukları ve köklendiklerini hissettikleri, anlamın ve itinanın merkezi olan bir “yer”dir. David Seamon (1979) da, evin insan için, dış dünyanın itiş kakışından çekilmesini ve sınırlı bir mekanda olup bitenler üzerinde kontrol oluşturmasını sağlayan, mahrem bir dinlenme yeri olduğunu düşünür. “Ev insanın “kendisi” olduğu “yer”dir”. Beşeri coğrafya alanında, “yer”e örnek olarak evin bir odak olması, hem gerçek varlığın ideal formu olarak Heidegger’in “dwelling-ikamet etme” kavramının hem de fenomenoloji düşünürü Gaston Bachelard (1994)’ın “The Poetics of Space”teki ilk dünya olarak evi, diğer mekanları anlamımızı sağlayan birincil mekan olarak görmesinin bir ürünüdür. “Ev, deneyimin yoğun olduğu mahrem bir mekandır”. Bachelard’a göre, evin iç mekan düzenlemesi, tek, homojen bir “yer”i yansıtmaz. Düşlerin, rüyaların ve anıların “yer”lerinin birleşimidir. Bu nedenle, Bachelard, tavan arası ile bodrumun yer olarak farklı anlamlar taşıdığını düşünür. Tavan arasını akla uygun, entelekt bir yer, bodrumu ise, şuaşuzluğun-bilinçaltının ve kâbusun yeri şeklinde betimler.

“Yer”in evle eşleştirildiği tartışmalar, “yer”i saran birtakım politik konuların da gündeme gelmesine neden olmuştur. Maksizm, Feminizm ve Post-yapısalcı söylemlerden etkilenen coğrafyacılar, “yer”i bir kavram olarak görmekten uzaklaşmaya başlamışlardır. “Yer”den bahsetmeler, onunla ilişki kursalar bile, bu, eylemleri eleştirmek adına olmuştur. “Yer”lerin toplumsal anlamda nasıl yapılandıklarını ve bu yapılanışın dışlamayı ve ayrıklaşmayı nasıl etkilediğini sorgulamışlardır. David Harvey (1996), “yerin öneminin esnek sermaye birikimine, post modernliğe, zaman-mekan sıkışmasına bağlı olarak yükseldiğini” tartışmıştır. Harvey’nin sözlüğüne göre, “yer”, hareketli sermayenin diğer formlarıyla gerginlik içinde konumlanan, sabitlenmiş bir sermaye biçimidir”. Harvey’e göre, “yer”in beşeri coğrafyadaki kabulünden daha değişken bir yapısı vardır. “Yer”, artık, değişken sermayenin hiper-hareketliliği, toplu iletişim ve ulaşım araçları tarafından tehlike altındadır.

Fenomenolojiden faydalanarak “yer”le ilgili fikir geliştiren bir başka coğrafyacı da Seamon’dur. Seamon’un(1979) çalışmalarında da “yer” merkezi bir odak noktasıdır fakat ondaki ayrıcalık; “yer”i anlama çabasında, *kök salmaktan* ve *“otantiklik”ten ziyade bedensel devinimin-hareketliliğin ana bileşen olmasıdır*. Fransız fenomenolog Maurice Merleau-Ponty’i takip eden Seamon, mekanda gündelik-rutin aktiviteler-hareketler üzerine odaklanır. Seamon, *“hareket üzerinden “yer”in başlıca deneyimsel karakterini keşfetmek”*; özel örnekleri aşmak ve “yer”in vücut bulduğuna, şekillendiğine dair genel bir açıklama üretmek istemiştir. Seamon, günlük hareketlerin çoğunun bir *alışkanlıklar biçimi* haline geldiğine inanır. Bu tip gündelik davranışların bilinç-farkındalık düzeyinin altında gerçekleştiğini, beden bu davranışları ezberlediğini ve içsel bir kapasitesi olduğunu, bu tip hareketlerin *alışkanlık, istemsiz, otomatik, mekanik* hareketler olduğunu iddia eder. Birbiri ardına gelen bu tip ezberlenmiş eylemlere *“body-ballet” (bedenin balesi)* adını verir. Bunlar sürekli aynı zaman dilimlerinde tekrarlanıyorsa, bu eylemleri de, *“time-space routine” (zaman-mekan rutini)* olarak adlandırır. Bir çok zaman-mekân rutininin belirli konumlara-mekânlara da yerleşmesini, *“place-ballet” (yerin balesi), kuvvetli “yer” duygusu* anlamında kavramlaştırır. Seamon’a (1979) göre, var oluştural içerdeliği (*hayatın ritmi içinde bir yere duyulan aidiyeti*) üretmek için bedenlerin hareketi mekân ve zamanla birleşir.

“Yer”i ve gündelik pratiği irdeleyen bir başka yazar ise Edward Soja’dır. Soja (1996), Henri Lefebvre’nin (1991) çalışmasını geliştirerek *“trialectics of spatiality”* (mekansallığın trialektiği) kavramını üretir. Soja’nın başlangıç noktası, coğrafi araştırmaların odağı olan *mekansallığın ikili yapısına* olan eleştirisidir. Bu ikilikler, *öznelliğe karşı nesnellik, ruha karşı madde, düşe karşı gerçek, yere karşı mekândır* ve Soja’nın eleştirisi bunlara karşı çıkar. Bütün bu ikiliklere meydan okumak için Soja, *“thirdspace”* kavramını Henri Lefebvre’nin *lived space (yaşanan mekân)* kavramı üzerine geliştirir. Üçüncü mekân ya da deneyimlenmiş mekân, düşünmenin başka bir biçimidir, sadece *madde (kavranan)* ya da sadece *tin (zihin-algı)* değildir, *pratik edilen, eylemlerin, deneyimlerin mekândır*.

“Yer” ve mekân ilişkisi içinde gündelik pratikleri irdeleyen Micheal de Certeau (1984), coğrafyacıların kafalarını karıştıran bir biçimde, yer ve mekân arasındaki kabul gören ayrımı tersine çevirir. De Certeau için, *“mekân eylemler tarafından üretilirken, yer, üzerinde eylemlerin meydana geldiği boş bir sistemdir.”* Mekânın sistematik bir gramerinin olması ve insanların bu grameri kullanma yollarının çokluğu, bilinmezliği, önceden düşünülmemiş oluşu arasındaki gerginlik Certeau’nun çalışmasının merkezidir. Mekânı *dile* benzetir. Anlamı olması için dilin yapısını ve kurallarını kullanmak gereklidir, fakat bunu yapmanın yolları neredeyse sonsuzdur. Bu metaforu “yer” için kullanırsak, bize verili mekânlarda yaşarken, eylemsizlik, deneyim yoksunluğu, o yerleri anlamsız-işlevsiz kılar. De Certeau bunu yaya hareketleri üzerinden açıklar. *“Bir yaya duvar üzerinden yürümez fakat sokağı kullanma biçimleri sayısızdır. Pratik, yerin yapısıyla oynayan bir sanattır”*.

Antropolog Marc Augé de (1995), “yer” kavramının post modernliğin – esasen Augé süper/üst moderniteden bahseder – etkileriyle tekrar ele alınmasını önermiştir. Augé, süpermodernitenin *non-place* – *“yer olmayan”* mekânlar ürettiğini iddia eder. Artık, değişim geçiren ve kaygan bir zemin olan “yer-olmayan”lar, süpermodernitenin getirileri nedeniyle, bağlanılan, kök salınan anlamlı bir varoluş biçimi değil, gelip geçen, ruhu olmayan bir geometridir. Aslında Augé’nin ele aldığı “yer-olmayan”lar, fenomenoloji ve beşeri coğrafya literatüründe tartışılan mekân-boşluk-salt geometri anlamıyla örtüşür. Augé, de Certeau’nun mekân ve “yer” kavramlarından beslenerek, “yer”in karşıtı olan “yer-olmayan”ı tartışır. “Yer-olmayan”ın ruhu yoktur, anlamdan, deneyimden, pratikten bir anlamda yoksundur. “Yer-olmayan” kavramı, Augé için, çoğunlukla seyahat ve tüketim mekânlarıdır ya da geçiş noktalarıdır: süpermarketler, fast-food alanları (Amerikan kentlerinde, genellikle geniş alanlara yayılan yeme-içme ve alış-veriş sahaları), hava alanları, tatil köyleri, alış-veriş merkezleri, otel zincirleri, mülteci kampları, gecekondular mahalleleri... vb. Geçici oldukları için bu tip mekânlardaki insan-yer ilişkisi terk etme, yabancılaşma, yalnızlık hissiyle bütünleşir.

3. DENEYİMLENEN “YER”E KARŞI ÖLÜ “YER”

Uzun yıllardır, mekanla “yer” arasındaki dinamik ve gergin ilişki tartışılmaktadır. Fenomenoloji, estetik, zaman-mekan felsefesi, algı ve psikoanalitik teori üzerine çalışan Edward Casey (1997) ansiklopedik kitabı “The Fate of Place: A Philosophical History”de, “yer” üzerine yaptığı uzun yolculuğuna, “Biz ‘yer’in içine batmışız, onunla bütünleşmişiz ve onsuz yapamayız... Yerlerle çevriliyiz... Yaptığımız hiçbir şey yersiz değildir” kabulüyle başlar (Casey, 1997). Casey, “yer”in, mekanın çok daha derin bir biçimi olduğu savını vurgular. Ona göre, biz, var olmak, yaşamak, ayakta kalmak için, kendi “yer”lerimizle bütünleşmişizdir ve ona mecburuzdur. Plato’nun *Timaeus*’undan başlayarak, Casey (1997) modern Batı düşüncesinde, “yer” ve mekanın farklı anlamlarını vurgular. Plato, mekanı – *chora*, “bir form, belirli yerlerin bir matrisi, bir yer(somewhere) fakat tam olarak belirli(specific) bir “yer” değildir” şeklinde açıklar. Öte yandan, “yer” – *topos*, “geometriyi/mevkii (*locus*) dolduran duyarlı/etkilenebilir bedenlerden oluşan ayrıntılı bir topografya (*topoi*)”dır (Casey, 1997). Aristoteles *Physics*’de, iki değişik türde “yer”i tasavvur eder: “ortak yer; bütün bedenlerin içinde bulunduğu”, “özel yer; beden var olduğu başlangıç, ilk”. Aristoteles, “yer”i, bir şeyin içinde olmak vurgusuyla okur ve “kap” a referans verir. “Bir yerde olmak, bir kabın içinde olmaya çok benzer, yer bir maddeden ya da bir formdan çok daha öte bir şeydir” (Casey, 1997) şeklindeki benzetmesiyle, aslında kabın sınırlayıcı olması vasfıyla beden limitliliğini tarifler. Kap yerin limiti/şekli, beden de insan varlığının kabuğudur: “*Topos* sözcüğü aslında Aristoteles’te bir cismin bir yerde bulunuşunu ifade etmekte. Ona göre *Topos*’un üç anlamı vardır: 1. *Topos* devingen, uçsuz bucaksız, kavraması zor bir şeydir; 2. Sanki bir kap gibi içi doldurulan bir şeydir; yani hem sabit, hem devingen; 3. Bir de mekan yaratmak, mekanlaşmak vardır” (Nalbantoğlu, 2008).

Bu iki başlangıç noktası, mekanın her şeyi saran dev bir fiziksel form, “yer”inse bu mekan içinde bulunan fakat salt form olmaktan daha çok, anlamlar taşıyan belirli konumlar olduğunu düşündürür. Heidegger, çok daha önceleri, mekan ve yer arasındaki ayrımı yapmış ve fiziksel mekanın her şeyin bir “yer”i olmasını sağlayıp sağlamadığını sorgulamıştır. Turan’a (1994) göre, Heidegger’in ilk dönem felsefesinin önemli kavramlarından biri olan *Dasein* – *Being-in-the-world* – *burada/dünyada varlık/oluş* kavramı, varoluşun insanın dünyada bulunma biçimiyle kavranılabilir olduğunu açıklar: “Her araç bir yerdedir. Bu yer sadece fiziğin öngördüğü basit bir mekan(space) değildir. Her şey yerimsidir. Fiziksel mekanlarını değiştirdiklerinde bile orijinal tanımlamalarını korurlar... Yer (*locus*) var olanların kendilerini gösterme biçimidir” (Turan, 1994). Heidegger, yer ve mekan arasındaki farkı şöyle ifade eder: “Mekan doğrusal yönelmelerin, ölçülebilir, hesaplanabilir boyutlarını içerir. Mekanın tözü bu boşluk içinde yer alan uzantıdır. Yer kavramı ise, ait olma duygusunu bilinç durumuna getiren pratik bilgilerle mekanı anlama-kendi dışına çıkararak gerçekliğini anlama-modunu yansıtır. Yer kavramında geometri ve diğer rasyonalize edilen şeylerden önce mekan gelir veya kasılır; uzar veya kısılır” (aktaran Aydın, 2003).

Casey de Heidegger gibi, var oluşun yerle bütünleşik olduğunu savunur. Öte yandan, bu bütünleşme deneyimlerimizi, düşüncelerimizi, hafızamızı taşıyan bedenlerimiz yoluyla gerçekleştirir. Bu nedenle, mekan bedenlerimiz yoluyla algılanır ve kurgulanır. Bu inşa edilmiş/kurgulanmış, öznel varoluş mekanı, en iyi şekliyle, “yer” olarak tanımlanabilir. “Yer” yerleşik-konumlanmış bir özne tarafından inşa edilen/kurgulanan mekandır.

Şekil 1. Bankamatik ATM'sini kendi yerine dönüştüren bir evsiz, New York Çin mahallesinde, etnik ve kültürel motiflerle yerelleştirilmiş, global bir Starbucks örneği (fotoğraf yazara aittir), eve dönüşmüş bir proje stüdyosu (fotoğraf yazara aittir).

“Yer” ve mekan kavramlarının anlamlarını tersten bir okumayla açıklayan Micheal de Certeau (1984) yine bu kavramlar arasındaki farkı vurgular. Bu, Heidegger'in kullandığı terminolojinin tersyüz edilmiş halidir. Giriş kısmında bahsi geçen, güncel etnograflar ve fenomenolojist coğrafyacılar Heidegger'in mekanı bir “form”, “yer”i bir “var olma biçimi” şeklindeki kabulüne katılmışlardır. Diğerleri (önceki yazarlar) “yer”i yüceltirken, de Certeau mekânın önemini savunur, gündeme getirir. Diğerlerinin tersine bir bakış açısıyla hareket eder. Fakat aslında her düşünür bir şekilde bu ayrımı anlatma çabasındadır. De Certeau (1984), kendi terminolojisinde, mekanı hareket, “yer”i ölü kelimeleriyle betimler. “Yer”i açıklamak için “planlar ve haritalar üzerindeki konum-mevki” anlamında bölgelerden, mekanı tanımlamak içinse “eylemlerle oluşan anlamlı konumlar”dan bahseder. Mekanların, “içinden insanların geçtiği canlı sokaklar”, “yer”lerin ise “bu sokakları oluşturan binalar ve diğer yapılı çevre ürünleri” olduğunu düşünür.

Bu tip bir bakış açısı, diğerlerinden farklı ve yabancıdır. Önceki kabullere göre, sokaklar da içinde duran yapılar ve diğer nesnelere de mekana aittir. Bu mekandaki hareket ve davranış örüntüleri, gündelik yaşam rutinleri, kişisel deneyimler bu mekanı bir “yer”e dönüştürür ve her şey yine mekânın içinde geçer. John Gray (1999), de Certeau'nun mekân ve “yer” arasındaki farkı keşfederken, “New York Dünya Ticaret Merkezi (WTC)'nin 110. Katından, kenti kullanan yayaların ayak izlerini takip ettiği sokaklara alçalarak” baktığını yazar. De Certeau'ya göre, bir yaya, haritacıların ve kent plancılarının öngördüğü adsız/anonim öznelerin kurala uygun davranışlarına karşı çıkan/uymayan eylemler sayesinde kente kinestetik olarak uygundur. Bu açıdan balkıdığında, “mekan, pratik edilen/kullanılan yerdir”, tarihsel ve kültürel anlamda yerleşmiş insanların yarattığı tanıdık “bura-lar ve ora-lar” mevkileridir.

Şekil 2. Fabrika alanı, Atlanta metro istasyonu (fotoğraf yazara aittir), Amerika'da bir kentte marketin önündeki otopark mekanı

Augé'ye (1995) göre, Certeau, “yer”ler ve mekânları birbirinin karşıtı olarak düşünmez. Ona göre, “mekan kullanılan yerdir, devingenlerin kesiştikleri bir noktadır. Şehirciliğin yer olarak geometrik açıdan tanımladığı sokağı, mekana dönüştürenler, orada yürüyen yayalardır.” Bu tersten okumada, de Certeau mekânı devingen, “yer”i ölü şeklinde nitelendirir. Bir açıdan

bakıldığında de Certeau aslında hiç de haksız sayılmaz çünkü “yer” coğrafi anlamda aslında *locus’a*, konuma işaret eder. O, “yer”in sonradan yüceltilmiş anlamını bilinçli bir şekilde reddederken, yer için fazla değerli bulduğu bu anlam yığını bir kenara iter. Asıl mekanın, yayaların canlandığı yerler olduğunu savunurken, mekanı “yer”in üstünde tutmaya, rollerini değiştirmeye çalışır. Bu farklı yaklaşımıyla hem kafaları karıştırır hem de yeni tartışmalara sebep olur. Önceki yazarlara göre, fiziksel mekanlar zorunlu olarak içinde bulunduğumuz geometriler ya da boşluklar şeklinde ifade edilebilmektedir. Kişisel/bireysel anlamda kurgulanmış/inşa edilmiş “yer”ler ise özneliyle bütünleşiktir, özne “yer”ine batıktır. Beden ise bu özne-nesne ilişkisi içinde, fiziksel dünyada var olmanın tek yoludur. Bu açıdan bakıldığında, de Certeau’nun mekanı devinmek için harekete dolayısıyla bedene ihtiyaç duyar. Beden konusu de Certeau’nun mekanı ile diğerlerinin mekanının birleştiği ortak paydadır. Peki o halde bedenın mekanla olan ilişkisi nasıldır?

4. BEDENİN SINIRLANDIĞI MEKAN – AKLIN ÖZGÜRLEŞTİĞİ “YER”

“Deneyim” ve “duyum” kavramlarını yeniden canlandıran, çoğunlukla bedensel algının fenomenolojisi üzerinde yoğunlaşan ve “*body-subject*” (özne olarak beden) kavramını ortaya koyan Fransız fenomenolog, düşünür Maurice Merleau Ponty (1962)’nin düşünsel etkinliğinin ana teması da, diğer varoluşçularda da görülen bu özne-nesne ikiliğidir. Fakat bu noktada, Merleau-Ponty’nin beden kavramıyla kurduğu ilişki, bu ikilinin anlatımında değişik bir yaklaşımın oluşmasını sağlar. Bedeni sadece canlı bir organizma, biyolojik bir kurgu olarak görmez, onu, felsefi anlamıyla düşünerek, özne-nesne ikilisi arasındaki yerini tartışır: “*Bedenler hem özne hem de nesnedir. Çünkü “Başkası”nın bedeni, benim için herhangi bir nesne değil, bir kültür nesnesidir. Tıpkı benim bedenimin başkası için olduğu gibi. Başkalarıyla her şeyden önce bu anlamda bir beden olarak karşılaşırız. Bu anlamda beden, okuyup anlamlandırılması gereken bir kitap gibidir. Buna göre, Başkası, başka bir bedene sahip olan bir ben ‘dir’*”(Merleau Ponty, 1962).

Bu açıdan bakıldığında, beden, hem fiziksel hem de inşa edilmiş/kurgulanmış öznel mekanla ilişki kuran araçtır. Merleau-Ponty (1962) mekan ve bedenle ilgili fikrini şu şekilde açıklar: “*bedenim olmasaydı, benim için mekan da olmazdı*”. Mekanda, bedenlerimiz vasıtasıyla yaşarız. Dışarıyla ilişkimiz hep beden üzerindedir. Bedenlerimize mecbur olduğumuzdan, onlardan soyunamadığımızdan dolayı, mekanlara da bağımlıyızdır. Bu ardışık ilişkiyi düşününce, Merleau-Ponty’nin “*mekan varoluşsaldır, varoluş ise mekansaldır*” savının da hakkını vermek gerekir. Mekan “var olmaya” fırsat verir, var olmanın rahimidir, ona altlık oluşturur. Çünkü mekan da ‘olmak’ için, var oluşun doğasına muhtaçtır. Mekan da, bedenlerin var oluşuyla şekillenir. Gerçi, beden içinde olmadan da mekan yine mekandır fakat mekanın varoluşsallığı bedenın hareketiyle, öznenin nesnesiyle kurduğu ikili ilişkiyle canlanır. Mekan ve varoluş karşılıklı birbirini besler. Varoluşa kaçınılmaz olarak mekansaldır çünkü mekansız bir yerimiz yoktur. Mekan, var olmanın gölgesi gibidir. Her varoluşta mekan da onunla beraber gelir. Öte yandan, mekanın içinde bir yaşam ve bedensel ilişkiler olmasa da mekan olması ve somut varlığını sürdürebilmesi, bedenın mekansız olamaması durumuna göre üstündür. Savaşta bombalanmış bir kent kalıntısının, terörden dolayı boşaltılan köylerin, evlerin, işlevini yitirmesi sonucunda atıl durumda kalan endüstri yapılarının, terk edilmiş metruk ahşap evlerin, ekonomik krizler nedeniyle kapatılan alışveriş merkezlerinin hepsi de birer mekandır. İçinde insan olsa da olmasa da oradadırlar ve varlıklarını sürdürmektedirler. Pek tabi ki varlıklarının yanı sıra yaşamaları için bedene, bedenın hareketine ihtiyaç duyarlar. Fakat tersi beden için söylenemez. Bedenın yersiz var olabildiği bir mekan yoktur.

Seamon (1979), gündelik rutin içindeki insan hareketlerinin, davranışlarının yapısından bahseder. Çevresel deneyim grupları üzerinde yaptığı çalışmada, gündelik hayatta alışkanlıksal davranışların-hareketlerin önemini vurgulamaktadır. Bu, alışkanlık haline gelmiş mekansal davranışların, insanın farkında olmaya ihtiyaç duymadığı rehber davranışlar olduğunu ve ön

bilinç dürtüsü ile olageldiğini iddia etmiştir. Merleau-Ponty'nin, *body-subject* (özne olarak beden) kavramını da, bu çalışmasında kilit bir kavram olarak kullanmış ve sonucunda *yaşayan beden*in değişkenliğini vurgulamıştır. Seamon'a göre, Merleau-Ponty'nin bu kavramı, bedeninin amaçlı aklını(zekasını) tanımlamak için kullandığını, onun bir açıklamasını alıntılıyarak anlatır: "*Bilinçlilik, bedeninin arabuluculuğu üzerinden nesneye yönelmektir. Hareket, beden onu anladığında öğrenilir, yani, beden hareketi kendi dünyasıyla birleştirdiğinde. Birisinin bedenini hareket ettirmesi, onun üzerinden nesnelere ulaşmasıdır ya da bir başka deyişle, nesnelere çağrısına cevap vermesidir*" (Merleau-Ponty, 1962). Merleau-Ponty'nin beden ve et kavramlarını ele alışıyla ilgili bir çözümleme yapan Zengin (2003), onun önceleri, bedeni algı çözümlemesi açısından merkezi bir yere koyduktan sonra, bedenden bir süre bahsetmeyip sonraları, bedeni et kavramıyla tekrar yorumlayışını konu eder: "*Bedenli oluşumuz dünyada olmanın imkanıdır. Dahası, dünyanın bizde oluşu da beden üzerinden mümkün olur. Bu oluş, kah büzüşüp dünyayı içeriye alarak kah açılıp dünya içine çıkararak gerçekleşir. Merleau-Ponty bedenini dünyayı canlandırdığını, onu içerden beslediğini ve dünya ile birlikte bir dizge oluşturduğunu söyler. Bedenin aşkınlığı, dünyaya için bir aşkınlıktır...*" (Zengin, 2003).

Gelgelelim, bedeninin mekana mecbur oluşu, mekansız varlığının düşünülmemeyeceği gerçeğinin karşısında, aynı şartlanmayı yer için de düşünmeli miyiz? "Yer"i hissetmek, yaşamak, deneyimlemek için illa bedene ihtiyacımız var mıdır? Bedensiz olsaydı yerimiz olmaz mıydı?

Peki, "yer" in mekanın fiziksel bir parçası olmadığını, dahası "yer" in sadece zihinsel olduğunu düşünürsek? Yer, mekan ötesi bir şey olabilir mi? "Yer" pekala, görünmez duygular ve düşüncelerle tariflenebilir. Dahası, "yer" in fiziksel varoluşla birebir bağlantısının olduğu şüphelidir. "Yer", pekâlâ, sadece *zihinde/akılda/bellekte (mind)* ya da tanıdık bir duyguda olabilir ya da bir nesneye yapışık durabilir. Mekanın içinde yaşamaktayız ve ona bağımlıyız. Mekanla ilişkisellik kurulsun kurulmasın, yaşantı onun içinde geçmek durumundadır. Aksine, "yer" ise, insan zihninde bir yerde olabilir. Yabancı bir ülkeye yeni yerleşen bir insanın gözüyle, "yer" le hiç tanıdık olunmayan bir kentte bile karşılaşılabilir. Augé'nin supermodernite yarattığı olarak nitelendirdiği yer-olmayanlardan birinde; örneğin Amerika'nın herhangi bir kentinde, herhangi bir Starbucks'ta, kente yabancı birisinin, tanıdık, tadını bildiği bir kahve içmesi ve tanıdık, daha öncekilere benzer bir mekanda, bir koltukta oturması, ona anlık bir "yer" hissi uyandırabilir. Çünkü benzerini kendi ülkesinde yaşamıştır ve bu anının canlanması kişiye tanıdık bir hissi yaşattığı için yabancılığını azaltan, "yer"inde – "ev"inde hissettiren bir anlama, deneyime dönüşür. Mekanın "yer" e dönüşmesi, aslında akıldaki "yer" in canlanması, vücut bulmasıdır. Aynı şekilde, yine dünyanın her yerinde prototipler şeklinde üretilen Ikea mobilya mağazalarında da, farklı kentlerde hatta ülkelerde, evindeki çalışma masasının aynısına bakmak, aynı yatağa uzanmak, kişiyi mekansız – mekanın ötesinde fakat "yer"inde hissettirebilir. "Yer" in akılda bir yaratı, bir düşünce olduğu savına bir başka örnek ise, sanal mekanlar olabilir. Bir nesneye yapışık olan, örneğin masaüstü bilgisayar ya da laptop ekranında vuku bulan "yer" hissinden bahsedilebilir. Çok uzaktaki eşle, yakın bir dostla mekan ötesinde, sanalda, buluşmak, sohbet etmek; tanıdık olmayan, yeni, yabancı bir kentte "yer" hissi ile ilintili bir deneyim yaşatabilmektedir. "Yer" i mekandan ayrı yaratamayız, yine, her şeye rağmen bir mekandayızdır. Fakat "yer" in kendisi olagelmek için, illa, her defasında, sınırlara, formlara, geometriye mahkum değildir. "Yer" fiziksel olandan, mekansallıktan öte, tanışıklığı, ilişkiselliği, var olma biçimini/sebebini, hatta bazen aidiyeti, arzuyu, sevmeyi içeren akıldaki bir deneyim olarak tanımlanabilir.

Bu noktada, beden konusuna bir geri dönüş yapmak gerekir. Mekanın direkt fiziksel bir form olduğunu, öte yandan, "yer" in bir şekilden ziyade hissi, zihinsel, ilişki ve deneyimsel bir bütün olduğunu savunan tartışmanın yanı sıra, "yer" in neredeyse bedene mecbur olmadan var olabileceği savı da yukarıdaki örnekle iddia edilebilir. Bilgisayar ekranının karşısında bedene daha az bağımlı olunur. Ekran, ekranda ilişki kurulan ortam, kendimizi rahat, güvende ve hatta bazen evde hissettiğimiz "yer" olmaya başlar. Bir başka örnekte, özel bir özrürlülük durumunda, tekerlekli sandalyeye bağımlı yaşayan bir insanın bedenini çok sınırlı kullanma hali düşünülebilir.

Bu durumda, kişi mekansal aktivitelerin bir çoğundan uzak kalabilir. Bedeninin mekansallıkla olan ilişkisi oldukça zayıftır. Peki, ama beden sınırlı kullanıldığı bu tip bir durumda kişinin “yer”le kurduğu ilişkisinin de muhakkak zayıf olacağı söylenebilir mi? Kişinin zihninde yarattığı “yer” ile kurduğu ilişkinin boyutunu bilmek mümkün değildir fakat kişinin zihninde bir “yer”i olduğunu söylemek mümkündür. Her kişi doğduğu andan itibaren kendisine bir “yer” edinir. İlk “yer” bilincin hatırladığı ilk evdir. Bachelard (1994) çocukluk döneminden hatırlanan evin, sonraları dışarıyla ilişki kurmamızı sağlayan *ilk dünya, ilk evren* olduğunu söyler. De Certeau (1984) ise, çocuklukta edindiğimiz mekan deneyimlerinde, “yer”in içinde başka olmak ve başkasına geçmekten bahseder. O halde, yukarıdaki örnekle ilişkilendirerek, çocukluktan beri, bir var olma biçimi olarak edinilen “yer”in, zihinde kurgulandığını ve “yer”de olmak için bedene zorunlu olunmadığını söylemek mümkündür. Sonuç olarak, mekan beden ve “yer” limiti nerdedir? Hayalet Casper olmak mümkün olsaydı, beden bir kabuk ya da bir kap gibi sınırlı formundan soyunulabilseydi, mekan anlamını kaybeder miydi?

5. SONUÇ

Bu makalede, anlamı daraltılmış “yer” kavramının mimarlık alanında yeniden düşünülmesine vurgu yapılması amaçlandı. Bunun için de öncelikle “yer” kavramının mimarlık literatürünü de besleyen farklı disiplinlerdeki açılımlarına yer verildi. Felsefe, beşeri coğrafya ve fenomenoloji okumalarında, “yer” kavramının mekan kavramıyla verdiği mücadelede, mekanın “yer”e üstün geldiği durumlar, “yer”in mekanın anlamını çoğalttığı anlar ve alanlar, metinlerle ve kavramlarla açıklandı. Bu serüvenin içinde, mimarlık literatüründe öne çıkartılan mekanın, fizik ve geometride algılanan matematiksel anlamıyla nesnelleştirildiği gündemini bozan birikim noktasında, “yer”e değdiği görölür. “*Yerin ruhu*”ndan bahsedilmesinin ardından çoğalan mekan söylemlerinin, onun fiziksel konumlara gönderme yapan homojen yapısını kırdığı, çoğul, heterojen ve katmanlı bir oluşuma doğru evrildiğinin işaretleri okunur. “Yer”in antropolojik anlamıyla mimarlıkta kabul görmesi kısa sürse de, mekanın içinde barındığı hareketlerin, toplumsal oluşumların onu devingen bir yapıya çevirdiği anlaşılır. Dahası sadece fiziksel olanları değil zihinsel, deneyimsel ve toplumsal olanları da kendisinin üzerine katladığı heterojen bir varlık olarak, üst üste binenlerin ayrıştırılabileceği değil, iç içe geçenlerin bütününe kavranmasını gerektiren bir ağ örüntüsü olarak algılanır. Ne var ki, içinde bulunduğumuz güncel mimarlık ortamı, mekanın geçirdiği bu evrimsel sürecin bir noktasında takılı kalır. Mekanı hala fiziksel niteliklerinin ön planda tutulduğu bir nesne olarak algılamaya devam eder. Başı sıkıştığında, toplumsal olanlarla ilişkili olduğunu anlatmak için tek bir kavrama, “*yerin ruhu*”na sığınır. Fakat mekan bu kadarla kalmaz; kendisinin sadece mekan değil toplum-mekan sarmalı olduğunu her fırsatta hatırlatır. Bu hatırlatma anları, mimari tasarımın tökezlediği, toplumsal oluşumlarla ilişkiye geçemediği için başarısızlığa uğradığı durumlardır.

KAYNAKLAR / REFERENCES

- [1] Augé, M., *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, (Çev. J. Howe), Verso, New York, 1995.
- [2] Aydınlı, S., “Mimarlığı Anlama, Kaynağa Ulaşma ve Özü Yakalama”, *Tol Dergisi*, Bahar-Yaz (3), 54-60, 2003.
- [3] Bachelard, G., *The Poetics of Space*, (Çev. M. Jolas, Boston), Beacon Press, USA, 1969.
- [4] Casey, E., *The Fate Of Place: A Philosophical History*, University Of California Press, Berkeley, 1997.
- [5] Certeau, De M., *The Practice Of Everyday Life*, University Of California Press, Berkeley, 1984.
- [6] Cresswell, T., *Place: A Short Introduction*, Blackwell Pub., USA, 2004.

- [7] Gray, J., "Open Spaces And Dwelling Places: Being At Home On Hill Farms In The Scottish Borders", *American Ethnologist* (26:2), 440-460, 1999.
- [8] Harvey, D., *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Blackwell, Oxford, 1996.
- [9] Hayden, D., *The Power of Place: Urban Landscapes as Public History*, Mit Press, Cambridge, 1995.
- [10] Lefebvre, H., *The Production Of Space*, Blackwell USA, 1991.
- [11] Merleau-Ponty, M., *Phenomenology of Perception*, Humanities Press, New York, 1962.
- [12] Nalbantoğlu, H.Ü., "Nedir Mekan Dedikleri?", *Zaman-Mekan*, Ed. A. Őentürer, Ő. Ural, Ö. Berber, F. Uz Sönmez, Yem Yay., İstanbul, 88-105, 2008.
- [13] Relph, E., *Place And Placelessness*, Pion, London, 1976.
- [14] Seamon, D., *A Geography Of The Lifeworld*, St. Martin's, New York, 1979.
- [15] Soja, E., *Thirdspace : Journeys to Los Angeles and other Real-and-Imagined Places* Malden, Blackwell Pub., USA, 1996.
- [16] Tuan, Y.F., *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, Nj, 1976.
- [17] Tuan, Y.F., *Space And Place: The Perspective of Experience*, University of Minnesota Pres, Minneapolis, 1977.
- [18] Tuncer, E., "Yer" Üzerine Sayıklamalar", *Arredamento Mimarlık*, 222: 114-119, 2009.
- [19] Turan, E.R., *Heidegger Ve Ev*, *Mimarlık* (260) 21-22, 1994.
- [20] Zengin, N., "Görölmeyi Görmek: Et Kavramı Üzerine", *Dünyanın Teni Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler*, Ed. Z. Direk, Metis Yay., İstanbul, 138-149, 2003.